

Miroslav Vlček: **ARISTOTELOVO POJETÍ POHYBU.**

Abstrakt: Aristoteles rozděluje změny (pohyby) na čtyři, či přesněji, tři základní druhy: pohyb ve vlastním smyslu slova, vznik a zánik. Vznik a zánik jsou motivy, které jsou úzce svázány s motivem NEBYTÍ; proto je tento motiv derivován právě od těchto motivů. Výsledkem je objevení (jakožto navázání na Platonův motiv NEBYTÍ jako "JINÉHO") problematiky zbavenosti (STERESIS). Díky zbavenosti (jakožto specificky pochopeného NEBYTÍ) Aristoteles definuje pohyb jako střídání se tvarů na nějaké látce. To je jedno z pochopení POHYBU u Aristotela (I. kn. "Fysik", "O vzniku a zániku"). Druhým, v jistém smyslu dokonalejším, porozuměním POHYBU je pochopení skrze motivy DYNAMIS-ENERGEIA (síla - její uskutečňování). DYNAMIS je pochopená jako vnitřně strukturovaná silovost, ENERGEIA jako spotřebovávání, uskutečňování síly. Pohyb je tedy uskutečněním síly. Dále potom Aristoteles specifikuje další nutné předpoklady pohybu (čas,

místo, kontinuita aj.). Také Aristoteles chápe pohyb jako pohyb ontologický. Ale nejen to; pohyb je jím totiž pochopen i ve smyslu pohybu fenomenálního, či přesněji, jako vztah obou pochopení. Svým pojetím se Aristoteles stává zakladatelem tradice, která vrcholí německou klasickou filosofií a mysliteli s ní svázanými.

Klíčová slova: Změna, pohyb, vznik, zánik, tvar, látka, zbavenost, DYNAMIS (síla), ENERGEIA (uskutečňování síly), účel

I. Aristotelův přístup k problematice vztahu BYTÍ-NEBYTÍ

Již u Demokrita a Platona lze vidět pochopení pohybu jako vztahu mezi BYTÍM a NEBYTÍM. Pro ně znamenalo připsání jsoucnosti NEBYTÍ možnost připustit jsoucnost POHYBU.

Pokud jde o Aristotela, bude otázka po POHYBU také úzce svázaná s otázkou po NEBYTÍ, ale na druhé straně není pro Aristotela "otázka po NEBYTÍ" čímsi eminentním, čímsi, co nějak "vyčnívá" s ohledem na možnost uchopení POHYBU. NEBYTÍ je pro Aristotela čímsi "samozřejmým a jasným". To souvisí s dvěma okolnostmi:

a) Také pro Aristotela platí to, co říká J. Patočka: "Velký výtěžek Platonovy ontologie - existence nejsoucná - je zde východiskem, které všichni přijímají a o němž není třeba dále diskutovat." 1)

1) J. Patočka: "Aristoteles ...", s. 94

Pro Aristotela není otázka po NEBYTÍ problémem. To souvisí ještě s druhou okolností.

b) Pro Aristotela je POHYB, resp. věci v POHYBU samozřejmým a neoddiskutovatelným východiskem jeho přístupu ke skutečnosti. Aristoteles je především pozorovatel, myslící empirik, pro něhož jest pohybovaná věc faktum. To jej zásadně odlišuje od uvažování jak Demokrita, tak i Platona. Řekli jsme, že Aristoteles je myslící empirik, čímž jsme chtěli vyjádřit, že Aristoteles se nespokojí s fenomenalitou pohybujících se věcí, ale jde mu také o pochopení tohoto fenomenu. Pochopení pro Aristotela znamená vědět "co je věc" a "co je pohyb". To je tázání se VĚDĚNÍ (EPISTEME).

To ovšem nic nemění na tom, že pro Aristotela jako empirika je POHYB východiskem a motiv NEBYTÍ přichází až následně v souvislosti s rozumovým uchopením problému.

Chceme-li nyní pojednat o Aristotelově pochopení POHYBU v návaznosti na pochopení NEBYTÍ, ocitáme se přece jen v odlišné situaci, než tomu bylo u Demokrita a Platona. Porozumět Aristotelovu vztahu k NEBYTÍ znamená vyjít z jeho předběžného porozumění POHYBU v horizontu, na němž se nám ukazuje prostřednictvím empirického nahlédnutí. S tím je ovšem spojena značná obtíž. Zvolme například tento "vstup do kruhu" (Hegel). "Mění se asi to, co se mění, čtverým způsobem: buď totiž z jednoho subjektu v jiný (subjekt - pozn. M.V.) nebo ze subjektu v něco, co není subjektem nebo z toho, co není subjektem v něco, co je subjektem, nebo z toho co není subjektem opět v něco, co není subjektem. Subjektem pak rozumíme to, co je vyjádřeno kladem." 2)

2) "Fysiky", V, 1, 225a, s. 102 - 103

Co nám zde Aristoteles říká? Smyslem výše uvedeného jest podat rozdělení ZMĚN (METABOLAI - "jméno META-BOLE vyjadřuje nastoupení něčeho po jiném, pozdějšího po dřívějším." 3) - přechodu, zjinačení).

3) tamtéž, s. 102

Aristoteles rozeznává čtyři druhy změn:

- a)** změna z něčeho, co má pozitivní, kladné určení v něco, co má také pozitivní a kladné určení, ale jiné, než bylo předchozí;
- b)** změna z kladného určení v něco, co kladné určení nemá, co je zápořem;
- c)** z něčeho, co je zápořem, v něco co má kladné určení;
- d)** z jednoho záporu, jež nemá žádné určení, v jiný zápor.

První případ změny nazývá Aristoteles POHYBEM ve vlastním smyslu slova nebo také v užším smyslu slova (na jiných místech je stotožňován se změnou vůbec) - KINESIS.

Druhý případ zánikem (FTHORA), třetí pak vznikem (GENESIS) a čtvrtý případ je hypotetický - fakticky to změna vůbec není. Nás zde nejdříve bude zajímat vznik a zánik, protože právě na těchto motivech budeme tematizovat první z Aristotelových porozumění NEBYTÍ.

"Proto také zánik jest změnou v nejsoucno, ačkoli to, co zaniká, mění se ze jsoucího a vznik jest změnou v jsoucí, ačkoli i z nejsoucího." 4)

4) tamtéž, 224b, s. 102

Motiv NEJSOUCNA (NEBYTÍ) je Aristotelovi bylostně svázán se VZNIKEM a ZÁNIKEM. Chceme-li tedy říci, co je NEJSOUCNO (NEBYTÍ) bude třeba pojednat o vzniku a zániku. Vedle "Fysik" a "Metafysik" se vzniku a zániku věnuje Aristoteles ve speciální práci: "O vzniku a zániku" ("PERI GENESIS KAI FTHORA"), které se nyní v souvislosti s motivem NEBYTÍ budeme krátce věnovat.

Základními otázkami, jimiž se uvedená Aristotelova práce zabývá, jsou především tyto: dochází vůbec v přírodě ke vzniku a zániku? Není to, co nazýváme vznikem a zánikem jen určitý druh změny, např. mísení, rozdělování apod.? Jak se má vznik a zánik ke jsoucímu a nejsoucímu? "Je třeba nejprve uvažovat o tom, zda je něco, co vzniká a zaniká naprosto či sice nic ve vlastním smyslu nevzniká, ale vždy z něčeho a v něco, míním totiž z nemocného zdravé a nemocné ze zdravého... Jestliže totiž je vznik naprosto, tak by něco vznikalo naprosto z nejsoucího, takže by se vpravdě mohlo říci, že některým určitým způsobem nejsoucího, např. z nebílého (vzniká bílé - doplnil M.V.) nebo nekrásného (krásné - doplnil M.V.), naprostý však z nejsoucího naprosto." 5)

5) Aristoteles: "O vzniku a zániku" (Aristoteles: "Člověk a příroda" přeložil M. Mráz, Svoboda, Praha, 1984), kn.1.,kap.3.,317a,b, s.68

Aristoteles diferencuje mezi tzv. naprostým vznikem (GENESIS HAPLE), kdy něco jsoucího vzniká z nejsoucího a dílčím vznikem (TIS GENESIS), kdy něco jsoucího vzniká z jiného jsoucího, přičemž toto jiné jsoucí je vůči následnému jsoucímu nejsoucím.

Nyní stojíme před otázkou, zda-li existuje naprostý vznik. Aristoteles k tomu říká: "Stručně však je třeba teď uvést, že v jistém smyslu něco vzniká z nejsoucího naprosto, v jiném smyslu však vždy ze jsoucího. Před vznikem totiž musí být něco, co je jsoucí v možnosti, ale ve skutečnosti nejsoucí, přičemž v obou případech se říká "jsoucí" nebo "nejsoucí". 6)

6) tamtéž, 317b, s. 68 - 69

Toto je Aristotelova odpověď na otázku, zda-li je naprostý vznik (zánik) a potažmo NEBYTÍ. To, co lze chápat v jistém smyslu jako NEBYTÍ, je totiž v jistém smyslu vlastně BYTÍ. Jak tomu rozumět? To, co vzniká - tedy nějaké JSOUCNO, vzniká de facto z jiného JSOUCNA, jež je vlastně vůči vznikajícímu JSOUCNU NEJSOUCNEM (NEBYTÍM). Zde se nám ukazuje vlastně rozumění NEBYTÍ ve smyslu JINÉHO (JSOUCNA), k němuž Platon dospívá v dialogu "Sofistes". Někaké JSOUCNO vlastně vzniká z jiného JSOUCNA, a tato "jinost" je Aristotelem pochopena jako NEBYTÍ.

Lze tedy říci, že absolutní (naprostý) vznik (zánik) neexistuje a neexistuje tedy ani naprosté NEBYTÍ. 7)

7) Z výše uvedeného by tedy vyplývalo, že Aristotelova difference mezi vznikem a zánikem a pohybem jest zbytečná, že vznik a zánik jsou vlastně změnou jednoho subjektu v jiný subjekt. Jen, abychom věc přivedli na pravou míru, zdůrazněme, že o vzniku a zániku hovoříme v případě, kdy dochází ke změně základních strukturních momentů každé věci (podstaty) tzn. látky, tvaru nebo jejich spojení, o pohybu mluvíme, nemění-li se podstata (nebo její momenty), ale některý z případů (accidentů): místo, kvalita, kvantita.

To, co je pochopeno jako NEBYTÍ, je "jiné JSOUCNO" - jsoucí v možnosti stát se nějakým jiným JSOUCNEM, ale nejsoucím ve skutečnosti tohoto jiného JSOUCNA.

Toto "jiné" (jako NEBYTÍ) nabývá u Aristotela různých podob.

Naprostý vznik není nic jiného, než vystřídání jednoho tvaru druhým na téže látce. Spojení určité látky a určitého tvaru nám dává jistou věc, následné spojení určité látky s jiným tvarem nám dává věc jinou.

Aristoteles o tom říká: "Zdaž tedy proto, že zánik jedné věci je vznikem jiné a vznik této věci zánikem jiné,...8)

8) "O vzniku a zániku", I, 1, 318a, s. 70

Lze tedy říci, že v jistém smyslu naprostý vznik neexistuje a neexistuje tedy ani naprosté NEBYTÍ. Tuto tézi je třeba ovšem doplnit, protože by z ní vyplývalo, že vlastně neexistuje rozdíl mezi POHYBEM (KINESIS), jež je změna jedné jsoucí věci v jinou, a vznikem (resp. zánikem), které se také nyní ukazují jen jako přechod mezi dvěma věcmi. Naprostý vznik existuje i neexistuje. Existuje v tom smyslu, že to, co Aristoteles chápe jako naprostý vznik, je vznik nové podstaty (BYTNOSTI) - či jinak řečeno jiné věci. Tato "nová podstata" vzniká změnou jedné ze svých strukturních složek - TVARU, LÁTKA a TVAR jsou nevzniklé.

V případě POHYBU máme na mysli změnu některých určení nějaké bytnosti (TO TI EN EINAI): místo, kvalita, kvantita. Tolik k Aristotelovu uznání (ne)existence naprostého vzniku (zániku). To, co je Aristotelem pochopeno jako vznik, je vystřídání jednoho určení (TVARU) určením jiným.

To, co je pochopeno jako NEBYTÍ, je vlastně "JINÉ JSOUCNO" - jsoucí v možnosti stát se nějakým jiným JSOUCNEM, ale nejsoucím vůči skutečnosti tohoto jiného JSOUCNA.

Toto "jiné" (jako NEBYTÍ) má u Aristotela různé podoby. Aristoteles o tom říká: "Ovšem nejsoucno má mnoho významů. Pohybovat se pak nemůže ani nejsoucno ve smyslu spojení a rozloučení, ani nejsoucno, jež ve smyslu možnosti jest protikladné jsoucnu jako takovému (ve skutečnosti - pozn. M.V.)

- ..., nemůže se však ani pohybovat to, co není určitou věcí, neboť jest nemožno, aby se pohybovalo, co není. Je-li tomu tak, nemůže ani vznikání býti pohybem, neboť to, co vzniká, jest ještě nejsoucí." 9)

9) "Metafysika", XI, 11, 1067b, s. 294, nebo také "Fysiky", V, 1, 225a, s. 103

"Nejsoucno ve smyslu spojení" má Aristoteles na mysli to, co jest ve skutečnosti spojeno a jest to vyjádřeno kladnou odpovědí a "nejsoucno ve smyslu rozloučení" to, co vyjádřeno zápornou odpovědí jest ve skutečnosti rozděleno. 10)

10) blíže viz "Metafysika", VI, 4, 1027b, s. 172

Spojením ve skutečnosti má Aristoteles na mysli TVAR (EIDOS) a LÁTKU (HYLE). EIDOS a HYLE jsou principy (ARCHAI ve smyslu STOICHEIA) utvářející jsoucnost skutečné věci. Zkoumá-li Aristoteles ve smyslu pohybující se, nejen jsoucí, jest tento POHYB zachycen skrze další princip, jenž vyjadřuje procesualitu - ZBAVENOST (STERESIS). Zbavenost jest jisté pochopení NEJSOUCNA.

Uvažuje-li tedy Aristoteles o POHYBU, vystupuje mu NEJSOUCNO (NEBYTÍ) v těchto základních podobách:

1. jako ZBAVENOST (STERESIS);
2. jako MOŽNOST či přesněji jako SCHOPNOST, MOHUTNOST, SÍLA (DYNAMIS).

Pokusme se nyní o rozbor těchto Aristotelových způsobů porozumění NEBYTÍ. Tímto rozbořením se tak přímo dostaneme k poslední části našeho pojednání, totiž k Aristotelově odpovědi na otázku CO JE POHYB? Zkoumání, jež provedeme v této části, bude vlastně zákonitě transcendovat do části následující. Nebude tedy na závalu (a věc sama si to ostatně vyžaduje), provedeme-li výklad obou uvedených motivů obsírněji, čímž de facto provedeme základní výklad i pro následující část této práce (III.D.).

Přístupme nejdříve ke zkoumání motivu ZBAVENOSTI (STERESIS). Motiv ZBAVENOSTI je předmětem Aristotelova výkladu především v 1. knize "Fysik". V mnohém je od 1. kn. "Fysik" odvislý přístup v knize "O vzniku a zániku". Zde ZBAVENOST vystupuje v souvislosti s tázáním se po principech (ARCHAI, STOICHEIA, AITIAI) přírody (FYSIS), a tedy zároveň POHYBU. Vedle toho ovšem ZBAVENOST vystupuje v širším rámci, což nám Aristoteles představuje v V. knize "Metafysik": "O zbavenosti (STERESIS) se předně mluví, když věc nemá něco, co by vlastně míti mohla, i když to sama od přirozenosti nemá, tak se na příklad říká, že

rostlina nemá očí. Za druhé se o ní mluví, když věc něco nemá, ač je to přirozeno buď jí samé nebo jejímu rodu. Tak například zraku je zbaven člověk a krtek, ale každý jinak, jeden z hlediska rodu, druhý sám o sobě. Dále, když věc něco nemá, ač by to svou přirozeností mítí měla, a to v době, kdy by to měla mítí, neboť slepota jest druhem zbavenosti, ale slepý jest někdo ne v každém věku, nýbrž nevidí-li ještě ve věku, kdy by měl viděti. Podobně, jestliže někdo něco nemá, ač je mu to přirozeno, kde, pokud, vzhledem k čemu a jak by měl mítí. Dále se zbaveností nazývá násilné odnětí věci. Druh zbavenosti se vypovídá také všemi významy, jimiž se označuje zápor s pomocí předpony "ne" nebo "bez". Neboť nerovným se něco nazývá proto, že nemá barvu anebo jenom v malé míře, a beznohým, co vůbec nemá nohou anebo má nepatrné. Mimo to se tak mluví o tom, co má něco jen v malé míře, jako například bezjaderné ovoce, to proto, že má nepatrné množství jader. Dále o tom, co se provádí ne snadno nebo ne dobře, tak se nedělitelným nazývá nejen to, co se vůbec nedá dělit, nýbrž i to, co se provádí ne snadno a ne dobře. Konečně o tom, co vůbec něco nemá, neboť slepým se nenazývá jednoooký, ale ten, kdo nevidí na obě oči. Proto není každý člověk dobrý nebo špatný, spravedlivý nebo nespravedlivý, nýbrž jest i něco uprostřed." 11)

11) "Metafysika", V, 22, 1022b - 1023a, s. 155 - 156

Pro nás budou rozhodující jen některé významy, které pojem STERESIS nese. Podívejme se do 1. knihy "Fysik".

Předmětem 1. knihy "Fysik" je problematika PRINCIPU PŘÍRODY.

Co to znamená?

Aristoteles vychází z pohyblivého (přírodního) JSOUČNA. Porozumět JSOUČNU, jak jsme již několikrát zdůvodnili, znamená porozumět ARCHAI, AITIAI a STOICHEIA - zde označovaným souhrnným pojmem PRINCIP.

"Přirozená cesta pak vede od toho, co jest známější a zřejmější nám (pro naše poznání), k tomu, co jest zřejmější a známější od přírody (svoji podstatou)." 12)

12) "Fysiky", I, 1, 184a, s. 11

To je pro Aristotela cesta, prostřednictvím které pochopíme a poznáme, co jest to, oč nám jde. Pohybující se věci se nějak dávají naší smyslovosti, jsou zřejmé. Nám však jde o to, proniknout k jejich bytnosti. Pro Aristotela to znamená: "Nám jest zřejmé a známé nejprve to, co je složené a teprve později se rozborem stávají známými prvotní základy a principy." 13)

13) tamtéž

Principy nám podle Aristotelova přesvědčení řeknou "co je to" (TO TI ESTIN). V našem případě nám odhalený princip řekne "co je FYSIS", tedy "co je POHYB".

V následujících kapitolách se Aristoteles zabývá názory svých předchůdců v otázce principů. Aristoteles se věnuje eleatům a potom především, jak je sám označuje, přírodním filosofům: Anaximandrovi, Empedoklovi a Anaxagorovi.

Za veliký objev nejen výše jmenovaných, ale vůbec celé předchozí filosofie, Aristoteles pokládá to, "že všichni tedy protivy (protiklady - pozn. M.V.) pokládají za princip." 14)

14) "Fysiky", I, 5, 188a, s. 20

Princip je zde chápán jako počátek, východisko, jako to, od čeho lze všechno ostatní odvodit (blíže viz část III.A.b.) "Je tudíž zjevno, že všichni pokládají protivy nějak za principy, a to je důvodné. Neboť principy nemohou být ani ze sebe navzájem, ani z jiných věcí, z nich (principů - pozn. M.V.) pak všechno. To však náleží také jenom prvotním protivám, totiž, poněvadž jsou první, nejsou z jiného a poněvadž jsou protivami, nejsou ze sebe navzájem." 15)

15) tamtéž

Vše co se pohybuje, pochází, a je tedy vysvětlitelné, z protiv. Jinak řečeno, vše co je od přírody (FYSIS), je buď z protiv, nebo jsou to protivy 16) (s jistou výjimkou, jak dále uvidíme). Počátky přírodního a tedy pohyblivého jsoucna v rámci určitého druhu jsou tedy dva - dva protikladné principy.

16) viz tamtéž, 188b, s.21

Na rozdíl od některých svých předchůdců ovšem Aristoteles říká, že tyto protikladné počátky nemohou působit jeden na druhého - ani jeden nemůže být z druhého, jinak by to nebyly protiklady.

"Obě dvě (protivy - pozn. M.V.) působí na něco třetího... Kromě toho bychom mohli octnout se v nesnázi, jestliže se protivám nepodkládá ještě jiná podstata, neboť vidíme, že protivy nejsou podstatou žádného jsoucna." 17)

17) tamtéž, 6, 189a, s. 22

Kapitolu, která pojednává o počtu principů, Aristoteles uzavírá: "Je tudíž zřejmé, že není ani jeden prvotní základ (STOICHEION), ani více než dva nebo tři, ale právě, zda dva nebo tři, obsahuje mnohou obtíž, jak jsme právě řekli." 18)

18) tamtéž, 182b, s.23

Aristoteles otevírá nyní problém, kolik je principů pohyblivého jsoucna, zda dva nebo tři. Řešení je obsahem 7. kap. I. knihy.

Aristoteles nám celou úvahu ilustruje na příkladu "vzdělaného člověka".

"Je totiž možné říci, že se člověk stává vzdělaným, je možné říci, že se to, co není vzdělané, stává vzdělaným nebo nevzdělaný člověk člověkem vzdělaným. Přitom tedy jednoduchým nazýváme to, co vzniká a se stává, totiž člověka a co není vzdělané, a také to, čím se stává, je jednoduché, totiž vzdělané, složeným však i to, čím se stává, i to, co se stává, kdykoli pravíme, že se nevzdělaný člověk stává vzdělaným člověkem. Z toho se u jednoho nejen říká, že se stává tím a tím, nýbrž i z toho a toho, např. z toho, co není vzdělané, u druhého však se to tak neříká ve všech případech, neboť z člověka se nestal, nevznikl vzdělaný, nýbrž člověk se stal vzdělaný. Z toho však, co vzniká a se stává, jak říkáme, se stává jednoduchým, jedno se stává, podléhá vzniku, ale přitom trvá, kdežto druhé netrvá, neboť "člověk", když se stává vzdělaným člověkem, trvá a jest člověkem, ale nevzdělané a nemající vzdělání netrvá ani naprosto, ani v složenině." 19)

19) tamtéž, 7, 189b - 190a, s. 23 - 24

Po tomto příkladu přichází Aristoteles se závěry: "Když jsme to určili, a přihlédneme-li k tomu, můžeme, jak říkáme, ze všeho, co vzniká a se stává, vyrozumět, že vždy něco musí být základem, co vzniká a se stává, i když počtem je jedno, že alespoň tvarem (EIDOS) není jedno. Výrazy "tvar" (EIDOS) a myšlenka, pojem tvaru (LOGOS) rozumím totiž totéž, vždyť není totéž býti člověkem a býti nevzdělaný.

A jedno trvá, druhé netrvá, to, co nemá protiklad, trvá - člověk zajisté trvá - avšak vzdělané a nevzdělané netrvá, ani to, co je složeno z obou, např. nevzdělaný člověk." 20)

20) tamtéž, 190a, s. 24

Co nám z uvedeného vyplývá?

Hovoříme-li o nějakém dění, stávání se, vzníkání - tyto výrazy jsou zde de facto totožné, protože všechny se vztahují ke vzniku něčeho určitého, nějaké podstaty, tzn. specifické složeniny LÁTKY A TVARU - vždy lze v tomto dění tematizovat "něco, co trvá" a "něco, co netrvá". To, co trvá, nazývá Aristoteles PODKLADEM (HYPOKEIMENON). "Vždy je tu něco, co jest základem, z čeho vzniká co jest." 21)

21) tamtéž, 190b, s. 25

Vedle toho, co trvá - ZÁKLADU, Aristoteles rozeznává to, co netrvá - mění se, je to TVAR (EIDOS, resp. MORFE). Pokud uvažujeme věc v jejím bytí (v její bytnosti) tyto momenty vystačí pro její určení. Uvažujeme-li však o věci v POHYBU, je třeba určení rozšířit.

Pokusme se to vyjádřit schematicky:

To, co je, je tvořeno ÄÄ'

To, co vzniká, je složeno ÄÄ'

a to, z čeho vzniká, je složeno $\bar{A}\bar{A}'$

24) STERESIS interpretuje jako NEBYTÍ také W. Bröcker: "Aristoteles", (V. Klostermann, Frankfurt, 1964), kap. II., 4, s. 81 - 87.

Důsledkem vývoje Aristotelova porozumění otázce "CO JE POHYB?", jež nám odráží samotný sled jednotlivých knih "Fysik", je opuštění koncepce tří počátků (HYPOKEIMENON-EIDOS (STERESIS)) nebo tzv. "trojschématu" (Patočka), a s tím i pochopení NEBYTÍ jako STERESIS. STERESIS je vlastně záležitost jen 1. knihy "Fysik" a jisté odezvy trojschématu v práci "O vzniku a zániku". V dalších knihách "Fysik" se již s pojmem STERESIS nesetkáváme.

V důsledku jiného řešení otázky "CO JE POHYB?" přejímá úlohu STERESIS pojem DYNAMIS.

Tento pojem je součástí širší koncepce, která se rodí již ve 2. knize "Fysik" a pregnantní podoby potom nabývá ve III. knize. Tento přístup k řešení otázky "CO JE POHYB?" bývá označován titulem DYNAMIS - ENERGEIA. 25)

25) Používáme zatím původních termínů vzhledem k tomu, že přiměřený český překlad těchto termínů je spojen s jistými zvláštnostmi.

Co budeme rozumět pojmem DYNAMIS?

Výslovný rozbor pojmu DYNAMIS podává Aristoteles na dvou místech svých "Metafysik". V V. knize Aristoteles říká: "Mohoucností (DYNAMIS) se nazývá počátek pohybu nebo změny, jenž jest v jiném nebo pokud je jiné, např. stavitelství jest mohoucností, jež není v tom, co jest vystavěno,... A tak se vůbec mohoucností a mohutností nazývá počátek změny nebo pohybu v jiném nebo pokud je jiné, potom také od jiného nebo pokud jest jiné. Neboť podle mohoucnosti to, co podléhá účinku popudu, něco trpí, i říkáme pak, že může něco trpěti, někdy ať je to cokoli, někdy nikoli se zřením k veškerému trpění, nýbrž jenom podléhá-li působení, jímž se zdokonaluje. Dále se tak nazývá schopnost něco správně nebo podle záměru i provésti ... Mimo to se mohoucností nazývají trvalé vlastnosti čili stavy, jež působí že něco je vůbec nepřístupno účinku popudu nebo jest nezměnitelno anebo alespoň změně k horšímu nepodléhá." 26)

26) "Metafysika", V, 12, 1019a, s. 144 - 145

Problematice DYNAMIS - ENERGEIA je věnována IX. kniha "Metafysik". O pojmu DYNAMIS zde Aristoteles říká: "Již na jiném místě jsme vyložili (v V. knize - pozn. M.V.), že se o výrazu "možnost" a "mohoucnost" mluví v mnoha významech náleží k témuž druhu, jsou všechny počátky určité povahy a nazývají se tak vzhledem k mohoucnosti, která jest počátkem změny v jiném nebo pokud je jiné. Neboť mohoucnost jest jednak trpná čili schopnost přijímati působení, která v tom, co mu podléhá, jest počátkem trpné změny, působené od jiného nebo pokud je jiné, jednak jest stavem, pro nějž jest něco neschopno od jiného nebo pokud je jiné, to jest od počátku působícího změnu, podléhati změně k horšímu nebo zániku. V těchto všech určeních jest pojem možnosti v původním smyslu. Jinak se opět o těchto možnostech mluví jako o mohoucnostech či mohutnostech něco činiti nebo trpěti, jednak jako o schopnostech něco činiti nebo trpěti správně, ..." 27)

27) tamtéž, IX, 1, 1046a, s. 225 - 226

Co nám zde Aristoteles říká?

Především si ujasněme samotný termín DYNAMIS. Slovník nám překládá následující významy: "mohutnost", "moc", "síla", "schopnost", "mocnost", "působnost". Latinský ekvivalent termínu DYNAMIS, totiž POTENTIA,-AE nese tytéž významy. Do

češtiny bývá překládán různě. Nejužívanějším českým ekvivalentem je termín MOŽNOST. Užívání tohoto překladu je vázáno především na středověkou interpretaci DYNAMIS.

A. Kříž používá vedle ekvivalentu MOŽNOST termíny MOHUTNOST, MOHOUCNOST, SCHOPNOST.

M. Heidegger volí pro DYNAMIS německý ekvivalent DIE KRAFT, což znamená SÍLA. Na "silovost" apeluje např. latinský překlad VIRTUTE, jež je odvozen od VIRTUS resp. VIR, který volí sv. Tomáš Akvinský.

Aristoteles chápe DYNAMIS jako počátek (ARCHE) změny a pohybu, jenž jest jiné, nebo pokud je jiné. DYNAMIS je něco, o čem Aristoteles primárně hovoří v souvislosti s POHYBEM. DYNAMIS se k tomuto POHYBU má jako východisko - "odkud" (URSPRUNG) POHYB vychází.

DYNAMIS ovšem není tímto POHYBEM ani výsledkem - není to stavění, ani to, co je vystavěno. Tyto následky ovšem k DYNAMIS poukazují. DYNAMIS je "něco JINÉHO" než tento POHYB. POHYB má sice DYNAMIS za východisko, bez DYNAMIS by POHYB vůbec nebyl, ale DYNAMIS není tento POHYB. DYNAMIS je opět tím, co nějak je - způsobuje přece POHYB - ale zároveň je něčím JINÝM, než tento POHYB, zároveň nějak není, jest NEBYTÍM.

POHYB k DYNAMIS odkazuje jako k něčemu "JINÉMU", jako k tomu, co není POHYB. DYNAMIS je umožnění tohoto POHYBU, jistá ne-přítomnost resp. pouhá možnost státi se něčím určitým.

Na závěr si ještě řekněme, že DYNAMIS má pro Aristotela tři základní formy:

1. mohoucnost přijímati působení (DYNAMIS TU PATHEIN);
2. mohoucnost nepodléhati působení (DYNAMIS TU APATHEIN);
3. mohoucnost působiti (DYNAMIS TU POIEIN).

Na tomto místě bychom výklad Aristotelova pojetí NEBYTÍ zakončili. Závěrem se pokusme o krátké shrnutí. Pro Aristotela hraje motiv NEBYTÍ důležitou úlohu v souvislosti s určením "CO JE POHYB?". Aristoteles nechápe NEBYTÍ jako naprostý zápor BYTÍ, nýbrž jej chápe v duchu Platonova pojetí NEBYTÍ z dialogu "Sofistes" ve smyslu "JINÉHO JSOUCÍHO". "JINOST" druhého JSOUCNA totiž jest jaksi jednotou jsoucnosti (sebe samého) a nejsoucnosti (ve vztahu k druhému). Takto pojaté NEBYTÍ má u Aristotela dvě základní formy, 28) totiž STERESIS a DYNAMIS (ZBAVENOST a SÍLA, resp. MOŽNOST). 29)

28) O těchto dvou formách hovoří W. Bröcker ve své práci "Aristoteles" - blíže viz kap. II, 14, s. 81-87

29) Hlubším pohledem do problematiky zápornosti, resp. do oblasti NEBYTÍ bychom zřejmě narazili na otázku NEBYTÍ ve smyslu LÁTKY a vůbec NEBYTÍ ve smyslu jednotlivých momentů pohybu. Ponecháme tyto otázky jen položeny, protože toto téma by vyžadovalo celou speciální studii.

Rozborem Aristotelova vztahu k NEBYTÍ jsme se de facto dostali do problematiky konkrétních Aristotelových řešení otázky "CO JE POHYB?".

II. Aristotelova odpověď na otázku "CO JE POHYB"

Aristotelova teorie POHYBU nese stopy značného vývoje. Tento vývoj je patrný především na Aristotelových "Fysikách". Posuny mezi jednotlivými knihami "Fysik"

jsou mnohdy značné. Jinak je uchopen pohyb v I. knize, jinak ve III. knize, jinak se hovoří o POHYBU počínaje V. knihou.

Na jedné straně posuny jsou často značné, na straně druhé však lze říci, že všechna řešení jsou jen specifikacemi základního schématu. Toto základní schéma otevřel Parmenides - je jím vztah BYTÍ a NEBYTÍ. Toto základní schema prostupuje de facto celou klasickou filosofií až po Hegela a Marxe. 30)

30) viz Hegel: "Logika ako veda I", (přeložil T. Münz, Pravda, Bratislava, 1986), 1. oddíl

Tato základní podoba je ovšem různými mysliteli různě naplňována. Předmětem našich úvah je ARISTOTELES a jeho způsob naplnění.

Aristoteles sice podržuje základní schéma, ale zásadním způsobem modifikuje abstraktnost tohoto modelu. Naplnění znamená modifikaci jednotlivých momentů schématu tzn. specifické rozumění BYTÍ a NEBYTÍ, a následně potom specifické řešení jejich vztahu.

V Aristotelově "FILOSOFIA HE FYSIKE" lze vystopovat v jistém ohledu dle mého názoru tři základní odpovědi na otázku "CO JE POHYB?":

1. POHYB jako souvislost PODKLAD - ZBAVENOST / TVAR

(HYPOKEIMENON - STERESIS / EIDOS);

2. POHYB jako souvislost MOŽNOST - SKUTEČNOST resp. SÍLA - ÚČINNOST (DYNAMIS - ENERGEIA);

3. POHYB jako souvislost HYBATEL - POHYBLIVÉ - ČAS - VÝCHODISKO / CÍL - MÍSTO (DRÁHA).

Smyslem těchto úvah není vyčerpávající rozbor jednotlivých Aristotelových řešení. Jde spíše o to, ukázat základní souvislosti Aristotelových odpovědí na otázku "CO JE POHYB?", na samotný smysl POHYBU v rámci Aristotelova porozumění skutečnosti. Tento úkol, dle mého názoru, dostatečně plasticky vystoupí ukázáním alespoň dvou Aristotelových přístupů. Volím první dva uvedené.

Řekli jsme, že Aristotelův přístup k otázce "CO JE POHYB?" je zásadním způsobem určen dvěma postoji:

1. tázáním se po ARCHAI, STOICHEIA a AITIAI jakožto ohledů, skrze něž lze obecně porozumět tomu: "CO NĚCO JE?";

2. porozumění NEBYTÍ jakožto bytostného momentu POHYBU.

Oba přístupy, jimiž se budu zabývat, jsou de facto výsledkem obou postojů.

Přejdeme nyní k jednotlivým řešením.

II.a. POHYB jako souvislost HYPOKEIMENON-EIDOS/STERESIS

Tímto Aristotelovým přístupem jsem se již z větší části zabýval v předchozím oddíle práce v souvislosti s Aristotelovým porozuměním NEBYTÍ. Proto jen stručně shrnu, oč šlo. V souladu se svým metodickým postojem Aristoteles v I. knize "Fysik" zaměřuje svou pozornost na hledání PRINCIPU FYSIS, tedy PRINCIPU POHYBU. Kritickým přehodnocením předchozích myslitelů dochází Aristoteles k závěru, že za počátky můžeme považovat protivy. Tyto protivy nemohou ovšem působit na sebe navzájem, proto je třeba něčeho třetího, co je tím, na co protivy působí, co zprostředkovává jejich jsoucnost - PODKLAD. Tuto hypotézu se snaží Aristoteles blíže argumentovat. Ukazuje, že každá jednotlivá věc je složeninou LÁTKY a TVARU. Nejinak je tomu v případě JSOUCNA, které se pohybuje, nebo, jak zde říká Aristoteles, vzniká. Aristoteles to ilustruje na příkladu "vzdělaného člověka". Vzdělaný člověk vzniká z člověka nevzdělaného. V obou stavech (fázích) této

přeměny jest něco, co přetrvává - člověk - a něco, co netrvá - nevzdělanost, se přeměňuje ve vzdělanost. To, z čeho něco vzniká je složeninou stejného PODKLADU, ale jiného TVARU.

Každá změna je tvořena společným PODKLADEM, na kterém se střídají různé TVARY. Jeden TVAR je přítomný na LÁTCE, jiný je tudíž nepřítomný. Tuto nepřítomnost jiného TVARU nazývá Aristoteles ZBAVENOSTÍ. Právě vztah TVARU a nepřítomnosti jiného TVARU - ZBAVENOSTI jest to, co je vyjádřením různosti stavů. Skrze tuto různost, která se děje na PODKLADU, je určen POHYB. Abychom mohli určit "CO JE POHYB?", je třeba následujících momentů: "Látka je tedy jedním principem, která není jedním, ani druhem jsoucna ve smyslu určité jednotliviny, jedním principem však jest ještě tvar (EIDOS) čili pojem (LOGOS), mimo to jeho protiva, zbavenost." 31)

31) "Fysiky", I, 7, 191a, s. 26

Řekli jsme již, že toto řešení je řešením přechodným, že je omezeno de facto I. knihou "Fysik". Dříve než přistoupíme k řešení dalšímu, pokusme se ukázat stručně na hlavní důvody, které vedly k vyčerpání tohoto přístupu a k jeho nahrazení přístupem jiným. Řešením, které podává v I. knize "Fysik", vlastně Aristoteles v jistém smyslu POHYB "popisuje", jeho tázání po PRINCIPECH se vlastně omezuje na tázání se po STOICHEION, po tom, z čeho se POHYB vlastně skládá. Porozumět ovšem POHYBU znamená především tázat se po ARCHE (v úzkém smyslu slova), tzn. tázat se po východisku, po počátku, po tom, "odkud" POHYB vychází. Je nutno tázat se radikálně.

Už II. kniha "Fysik" s tímto radikálním tázáním přichází. Jde vlastně o tázání se "odkud" vychází POHYB. Odpovědí druhé knihy je FYSIS.

FYSIS je zde pochopena jako ARCHE POHYBU.

Aristoteles o tom říká: "Příroda je však principem a příčinou pohybu a klidu v tom, čemu původně náleží, a to o sobě, nikoli nahodile". 32)

32) tamtéž, II, 1, 192b, s. 30

Dále se Aristoteles pokouší FYSIS blíže určit: "V jednom smyslu se tudíž takto příroda pokládá za první látku, která je základem každé věci, ... v jiném smyslu se však za ni pokládá podoba a tvar vyjádřený pojmem." 33)

33) tamtéž, 193a, s. 32

FYSIS má tedy význam LÁTKY a především TVARU. TVARU dokonce více než LÁTKY, což Aristoteles vyjadřuje slovy: "A tvar jest přírodou ve vyšším smyslu než látka, neboť o každé věci se mluví spíše tehdy, když jest ve skutečnosti než když jest pouze v možnosti." 34)

34) tamtéž, 193b, s. 32

Příroda jako ARCHE POHYBU je tedy Aristotelovi především TVAR. TVAR je tedy ve vlastním smyslu ARCHE POHYBU. Z citovaného dále uvidíme souvislost TVARU a motivů MOŽNOSTI (DYNAMIS) a SKUTEČNOSTI (ENERGEIA). Ziskem II. knihy pro analýzu POHYBU je především ukázání rozhodujícího významu TVARU a zároveň začátek jeho bližší specifikace.

TVAR zde již nevystupuje jen jako korelát LÁTKY, ale začíná vystupovat jako vnitřně strukturovaný ohled. Tato vnitřní strukturace se promítá i do koncepce "čtyř příčin", která fixuje vedle PODKLADU ("z čeho") jednotlivé ohledy obecně pochopeného TVARU z I. knihy - především ohled hybnosti a účelovosti.

V I. knize EIDOS byl principem, jež střídá, zbavuje jsoucnosti jiný EIDOS na společném substrátu. "Aristoteles se zde vůbec nestará o to, pod jakým vlivem se to děje. EIDOS je (v II. knize - pozn. M. V.) aktivní, určující prvek, nejen určení, ale i síla. Jeho působnost prolíná HYLE a dává jí vlastnosti." 35)

35) J. Patočka: "Aristoteles ...", s. 109

EIDOS se stává skutečnou ARCHE.

Dalším důležitým ziskem II. knihy je objevení ohledů DYNAMIS-ENERGEIA, jejichž prostřednictvím bude pochopen POHYB ve III. knize. DYNAMIS a ENERGEIA bude již takové pojetí POHYBU, které bude schopno vysvětlit odkud a pod jakým vlivem se POHYB děje.

II.b. POHYB jako souvislost DYNAMIS - ENERGEIA

II. kniha "Fysik" odhalila tuto pojmovou dvojici z hlediska FYSIS. III. kniha "Fysik" využívá DYNAMIS-ENERGEIA k porozumění POHYBU, dokonce DYNAMIS-ENERGEIA vystupují bytostně jako něco, co má smysl především z hlediska POHYBU. Aristoteles říká: "Předně promluvím o možnosti (DYNAMIS - pozn. M. V.) ve vlastním smyslu, i když nepřichází v úvahu pro to, co nyní zamýšlíme. Neboť možnost a skutečnost (ENERGEIA - pozn. M. V.) přesahují to, o čem se mluví jenom z hlediska POHYBU. Ale promluvíme o možnosti v tomto smyslu, v určení skutečnosti také to ostatní." 36)

36) "Metafysika", IX, 1, 1045b - 1046a, s. 225

Aristoteles nám zde tvrdí, že hovořit o DYNAMIS ve vlastním smyslu a o ENERGEIA ve vlastním smyslu znamená hovořit o nich z hlediska POHYBU, v souvislosti s POHYBEM. Nejdříve tedy budeme hovořit o DYNAMIS ve vlastním smyslu. Viděli jsme již výše (část III.C.), že termín DYNAMIS získal prostřednictvím filosofické tradice několik významů. Do popředí vystupují především významy MOŽNOSTI, MOHOUCNOSTI, SCHOPNOSTI a především SÍLY. Významy, mezi nimiž především v případě MOŽNOST-SÍLA existuje běžně značný rozdíl. Aristoteles nám vymezil DYNAMIS jako počátek (ARCHE) změny a POHYBU v jiném nebo pokud je jiné. DYNAMIS je tedy to, od čeho POHYB vychází [to předchází určení POHYBU: HYPOKEIMENON - EIDOS (STERESIS) neříkalo]. Toto východisko POHYBU jest "jiné" nebo "v jiném". To znamená, že DYNAMIS je "něco jiného" než POHYB, jehož je východiskem. POHYB tedy poukazuje k DYNAMIS jako k něčemu, co jej samotný přesahuje. DYNAMIS je tedy východisko, to, co je výchozím momentem POHYBU.

Toto východisko (ARCHE) POHYBU vystupuje ve třech základních významech. V původním smyslu vystupuje pojem DYNAMIS jako

1. mohoucnost trpná čili schopnost přijímati působení (DYNAMI TU PATHEIN, - PATHEMA znamená utrpení, útrapa, trpění, trpnost). Jde o mohoucnost ve smyslu východiska trpění v nějakém trpícím;

2. schopnost odporování - APATHEIA, tedy schopnost vzdorovat nějakému působení. To jsou významy DYNAMIS v původním smyslu. Vedle těchto významů má

DYNAMIS ještě třetí význam, k němuž odkazuje nejen určení DYNAMIS jako ARCHE, ale i oba předchozí, totiž význam

3. schopnosti činění (DYNAMIS TU POIEIN, kdy POIEIN znamená dělat, hotovit, vyrábět, konat, působit).

Díváme-li se na DYNAMIS z hlediska POHYBU, vystupuje nám jako souvislost těchto tří významů. "Jejich souhrnným výrazem je "síla" (DYNAMIS). "Síla" je souvislost "tvárnosti" (přijímatosti, receptivity), odporování a činění, vlastní jsoucnům jakožto pohybujícím se jsoucnům, brána jako jiná než pohyb. Potud "DYNAMIS" může být chápána jako jistá "potence", jako jistá "schopnost", jako jistá "možnost", tzn. jako "východisko pohybu a změny". 37)

37) L. Benyovszky a kol.: "Úvod do filosofie", s. 181

Dříve, než budeme interpretovat úlohu DYNAMIS dále, řekněme si nyní něco k významu pojmu ENERGEIA ve vlastním smyslu. Aristoteles nám o tomto pojmu v "Metafysikách" praví toto: "Slovo "skutečnost" (ENERGEIA), jež znamená ČINNOST směřující k dovršení, uskutečnění (ENTELECHEIA), bylo od pohybů, pro něž bylo především utvořeno, přeneseno i na ostatní. Neboť, jak se zdá, pohyb je především uskutečňováním." 38)

38) "Metafysika", IX, 3, 1047a, s. 230

"Ježto bylo pojednáno o mohoucnosti čili možnosti, jak se vypovídá z hlediska pohybu, určíme také pojem skutečné činnosti, skutečnosti (ENERGEIA), co jest a jaká jest." 39)

39) tamtéž, 6, 1048a, s. 233

ENERGEIA znamená "účinnost" nebo také "činnost". ENERGEIA se váže k ENERGEIN, což znamená "pracovat", "být v práci", "být činný", "jednat" (ERGON znamená "práce", "činnost"). Aristoteles pojmem ENERGEIA rozumí skutečnou činnost, nebo ještě přesněji "činění", "bytí v práci" - např. stavění, kopání apod. Je to takové činění, které odněkud vychází, má nějaké východisko (ARCHE), a k něčemu směřuje. Toto "mezi" východiskem a dovršením (dílem, jak by řekl Hegel) 40) je právě ENERGEIA.

40) Vztah DYNAMIS-ENERGEIA vypracují na kvalitativně jiné úrovni myslitelé, kteří tradici, pro kterou se stanou výše zmiňované motivy v jistém ohledu určující, de facto uzavírají: G. W. Hegel ve "Fenomenologii ducha" - viz např. pasáž "Duchovní zvířena a podvod čili "věc, o kterou běží"" (nakl. ČSAV, Praha, 1960), především s. 265-273 a K. Marx v "Rukopisech Grundrisse I. a II." (Svoboda, Praha, 1971) a v "Kapitálu I." - viz analýza prac. procesu (Svoboda, Praha, 1978).

Tedy DYNAMIS bylo pochopeno jako východisko (ARCHE) pohybu, jako výchozí stav - a v tomto smyslu jistá možnost. ENERGEIA potom, jako samotná činnost. Souvislost obou těchto ohledů nám představuje III. kniha "Fysik". V 1. kapitole staví Aristoteles otázku: "CO JE POHYB?"

Nejdříve Aristoteles konstatuje jsoucnost DYNAMIS a ENERGEIA, o nichž již víme, že odkazují k POHYBU. Aristoteles říká: "Něco je buď jenom ve skutečnosti

(ENERGEIA - pozn. M. V.) nebo v možnosti (DYNAMIS - pozn. M. V.), nebo jest v možnosti i ve skutečnosti ..." 41)

41) "Fysiky", III, 1, 200b, s. 49

Toto bytí "v možnosti i skutečnosti" rozvíjí dále.

"Poněvadž se pak všechno v každém rodu dělí podle možnosti a skutečnosti, jest právě pohyb uskutečňováním toho, co jest v možnosti, pokud jest takové (ENERGEIA TU DYNAMIS ONTOS HEI DYNAMIS - vložil M. V.), jako např. uskutečňování toho, co jest schopno přeměny, pokud je jí schopno, přeměna, ..." 42)

42) tamtéž, 201a, s. 50

Že pohyb jest toto, tj. uskutečňování, je zjevné z této úvahy: tehdy se staví, když vystavitelné, pokud je jako takové pojímáno jest v uskutečňování, a to je stavění. Podobně to platí o učení, léčení, otáčení, poznání nebo stárnutí. POHYB jest tedy Aristotelem pochopen jako uskutečňování možnosti resp. schopnosti - síly. POHYB je uskutečňování síly.

POHYB je tedy jakýsi přechod ("cesta") od východiska (ARCHE) něčeho, co tu jistým způsobem není - co je nepřítomné - k přítomnému určení, - zpřítomňování nepřítomného. V tomto smyslu ENERGEIA jest "cestou ke JSOUČNU". ENERGEIA je ČINNOSTÍ, která vede ke skutečnosti JSOUČNA.

Toto by ovšem nemohlo probíhat bez DYNAMIS. DYNAMIS je souvislostí jistých významů: schopnost (ne)přijímat působení a schopnost působit. Schopnost přijímat působení navazuje představu jistého pasivního ohledu, který Aristotelovi vystupuje jako PODKLAD (HYPOKEIMENON) resp. LÁTKA (HYLE). DYNAMIS ve smyslu schopnosti působit pak je Aristotelem fixována jako TVAR (EIDOS), jenž obsahuje vnitřní ohledy, jež byly samostatně tematizovány jako HYBNOST (KINUN) a ÚČEL (TELOS). Souvislost DYNAMIS a ENERGEIA v sobě de facto všechny tyto ohledy koncentruje. J. Patočka o tom říká: "Určení, MORFE, je ENERGEIAI. Ale právě tato činnost určování věci v jistém určení je zároveň i něčím více. Přítomné určení zároveň čeká na věc, na kterou by přišlo, kterou by dále určilo. Jakožto určení, jakožto ENERGEIA, je tedy také jistou DYNAMIS, ale nikoli tak, jako HYLE, která DYNAMIS přijímá, nechává na sebe působit, nýbrž DYNAMIS (schopnost) dávat, určovat. Tato "DYNAMIS" konání (DYNAMIS TOY POIEIN) není tedy příznakem HYLE. Ale má s pasivní DYNAMIS to společné, že to, co může, ještě není přítomné. Stane se jím, až bude jiné určované, které se jím dá určit, tedy pasivní DYNAMIS (DYNAMIS TOY PATHEIN, která je tou DYNAMIS, kterou jsme dříve a dosud rozebírali v HYLE: určitelnost substrátu), DYNAMIS TOY POIEIN je MORFE jako ještě ne-působící. 43)

43) J. Patočka: "Aristoteles ...", s. 133

Původní působení TVARU na LÁTKU je nyní zásadním způsobem obohaceno, byť původní "trojschéma" leží v základu i tohoto řešení.

POHYB nám tedy vystoupil jako USKUTEČŇOVÁNÍ (ČINNOST) SÍLY.

Na závěr si řekněme, že objevením DYNAMIS a ENERGEIA vypracování otázky "CO JE POHYB?" nekončí, ba právě naopak. Velmi hrubé porozumění BYTÍ a NEBYTÍ jako POHYBU je sice skrze DYNAMIS a ENERGEIA značně eliminováno,

ale ke konkrétnímu vypracování POHYBU vede ještě daleká cesta, jejíž rozhodující mezníky bude nutno si alespoň připomenout.

Nezbytnou podmínkou POHYBU je kontinuita.

Každý POHYB je kontinuálním přechodem v kontinuálním pásmu. Určení POHYBU se neobejde bez určení principu kontinuity. Toto určení se děje prostřednictvím vymezení pojmů "zároveň", "dotyk", "souměrnost", "spojitost" apod.

Po obecném uchopení POHYBU jako DYNAMIS-ENERGEIA následuje vypracování nutných podmínek POHYBU - místa (TOPOS) a času (CHRONOS). POHYB má pro Aristotela vždy konkrétní charakter v čase a místě.

Konkrétnost POHYBU je dále zdůrazněna v V. knize "Fysik", kde Aristoteles odděluje POHYB (KINESIS) od ZMĚNY (METABOLE) a rozděluje POHYB na kvalitativní, kvantitativní a místní. Každý POHYB má kontinuální charakter a kontinuální charakter musí mít čas a místo jako horizont, v němž se POHYB děje.

Vypracováním zmíněných charakterů dochází v VII. knize Aristoteles k jakési celkové charakteristice konkrétního POHYBU. Každý POHYB musí obsahovat hybatele s jeho působností (silou), to, co je pohybované, dále potom čas, v němž se POHYB děje, východisko a cíl a konečně dráhu. Formulací tohoto výměru se následně Aristoteles dostává k formulaci nutnosti prvního nehybného hybatele (PROTON KINUN AKINETON) v VIII. knize.

Domníváme se, že tímto bychom mohli charakteristiku Aristotelových přístupů k otázce, co je POHYB, zakončit. POHYB nám vystoupil nejdříve jako střídání TVARU a ZBAVENOSTI na PODKLADU a následně potom jako USKUTEČŇOVÁNÍ SÍLY. Obě tato řešení mají společný rys, jímž poukazují na jistý význačný rys Aristotelova pojetí POHYBU. V obou případech totiž POHYB vystoupil jako zpřítomňování něčeho nepřítomného, jako charakter, jenž je jistým původcem jsoucnosti určitého JSOUCNA. Jednou TVAR zbavuje PODKLAD jiného TVARU a tím vzniká určitá věc jakožto složenina nového TVARU a PODKLADU, podruhé je USKUTEČŇOVÁNÍM SÍLY vytvořena nová skutečnost.

Aristoteles v daleko větší míře a plnohodnotněji než Platon objevuje POHYB jako POHYB ONTOLOGICKÝ, POHYB, jenž JSOUCNEM nejen POHYBUJE, ale JSOUCNO tvoří. ONTOLOGICKÝ POHYB je "hlavní Aristotelův objev". "Pohyb není něco vnějšího, co se s bytostí děje nebo pouhá změna jejich vztahů, nýbrž cosi vnitřního, co vytváří a buduje bytost v jejím jsoucnu (bytí - pozn. M. V.), je určováním neurčitěho nebo neurčeného

podkladu působností bytostného jádra, jehož přítomnost rozvíjí všechny "vlohy" či "síly" jisté "přirozenosti" vydělováním bytosti z neindividuálního okolí a tvůrčím vyplněním původně prázdného rámce." 44)

44) J. Patočka: "Aristoteles ...", s. 9

Závěrem lze říci asi tolik. Přístup k BYTÍ je možný jen skrze rozmanitost JSOUCÍHO. Aristotelovým východiskem jest JSOUCNO, od něhož postupuje k BYTÍ. K BYTÍ nelze jinak než skrze JSOUCNO a JSOUCNO je JSOUCNEM skrze BYTÍ.

Ontologické tázání se tím dostává na novou úroveň - stává se tázáním po BYTÍ JSOUCÍHO. Tímto vlastně zůstane až do doby, kdy "znovu a nově" postaví otázku po BYTÍ a jejím smyslu M. Heidegger.

Pro klasickou filosofii od Aristotela se tím stává základním problémem filosofování porozumět vztahu mezi BYTÍM a JSOUCNEM. Aristoteles udělá také první a zásadní

krok k tomuto porozumění. JSOUCNO totiž "JEST" různými způsoby. BYTÍ se nám dává různě.

Aristoteles vytyčil několik "cest" k BYTÍ, které mají v podstatě dvojí charakter: kategoriální a nekategoriální. Oba tyto způsoby tematizace BYTÍ prostupují de facto s jistými modifikacemi celou tradici klasické evropské filosofie. V některých etapách vývoje evropské filosofie stojí v popředí cesta kategoriální, v jiných některý ze způsobů cesty nekategoriální. Smyslem našich úvah bylo ukázat nejvýznačnější způsob nekategoriální tematizace problému BYTÍ JSOUCÍHO, na mysliteli, jenž si takto uchopený problém jako první plnohodnotně uvědomuje.

Aristoteles, jak jsem se snažil ukázat, vypracovává své pojetí POHYBU na závěrech polemiky předchozí filosofické tradice s Parmenidem. Tato polemika umožnila zformulovat Aristotelovi tato východiska:

- pluralita JSOUCÍHO;
- mnohoznačnost pojmu JSOUCNA (BYTÍ);
- Platonův objev metody "redukce", jež se stane bytností Aristotelova pojetí VĚDĚNÍ (EPISTEME);
- jsoucnost NEBYTÍ.

Na základě těchto východisek vypracuje Aristoteles své vlastní pojetí POHYBU. To, co se ukázalo jako rozhodující pro Aristotelovo porozumění POHYBU, je zejména dvojí:

a) již výše vyslovená souvislost POHYBU s ontologickým tázáním po BYTÍ JSOUCÍHO; b) z obou ukázaných řešení otázky "CO JE POHYB?" vystupující základní rys: ONTOLOGIČNOST uvedených pojetí POHYBU. Aristoteles rozumí POHYBU jako POHYBU FENOMENÁLNÍMU (POHYBU pohybovaného JSOUCNA), ale i jako POHYBU, jenž náleží také a především BYTÍ. POHYB náležející BYTÍ - ONTOLOGICKÝ POHYB, je POHYB, který JSOUCNO utváří, je předpokladem možnosti JSOUCNA. Vztah mezi BYTÍM a JSOUCNEM lze uchopit tezí: prostřednictvím POHYBU vystupují JSOUCNA z BYTÍ. Toto se stane vůdčím principem pro další tradici klasické filosofie, kde POHYB bude pochopen specifitějšími mody jako např. STVOŘENÍ nebo ONTOLOGIE ČINNÉHO. 45)

45) Připomeňme si na tomto místě jednoho z největších završitelů této tradice - G. W. Hegela. Hegel na začátku své "Velké logiky" říká: "Dění je jestvování právě tak BYTÍ jako NEBYTÍ ... BYTÍ přechází do jsoucna. (Toto "přecházení" je Hegelem specifikováno slovy - vložil M. V.). Z dění vystupuje jsoucno." Hegel: "Logika ako veda I." (přeložil T. Münz, Pravda, Bratislava, 1986), 1. oddíl, s. 102, s. 90 a s. 120, ze slovenštiny přeložil M. V.)

Vztah BYTÍ a JSOUCNA má díky Aristotelovi dynamický (děcí) charakter.

(c) Miroslav Vlček
kat. filosofie VŠE